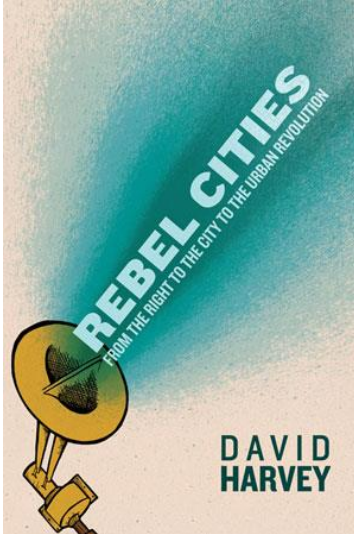

บทปริทัศน์หนังสือ เรื่อง อ่า่นมาร์กซ์ในเมือง (ขบถ)

ปกรณ์ เลิศเสถียรชัย¹

David Harvey, *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution* (Verso 2012), xviii, 187pp.

แนวทฤษฎีตามอย่างมาร์กซ์ (Marxian Theory) นั้นดูเหมือนจะพ้นยุคไปแล้ว หลังการล่มสลายของค่ายประเทศหลังม่านเหล็ก แต่หลังจากวิกฤตแฮมเบอร์เกอร์ที่สะเทือนเศรษฐกิจโลกไปทั่วนั้น (ค.ศ. 2007-08) แนวทฤษฎีตามอย่างมาร์กซ์นั้นก็กลับมาอีกครั้ง

ประเด็นสำคัญของการหยิบมาร์กซ์มาอ่านใหม่คือ การมองตามทฤษฎีของมาร์กซ์นั้น แทนที่จะชวนให้เราพิจารณาวิกฤตว่าเกิดจากความ

¹ นักวิจัยประจำสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทพ้องของระบบ เกิดจากการฉ้อฉล แต่ที่จริงแล้ว ชนวนให้เราเห็นว่า ระบบทุนนิยมนั้นเอง เสี่ยงต่อการก่อกำเนิดวิกฤตอยู่แล้ว และเป็นส่วนหนึ่ง que เสี่ยงไม่ได้เสียด้วยซ้ำไป

นักวิชาการท่านหนึ่ง que สร้างชื่อด้วยแนวทางการวิเคราะห์เช่นนี้ คือ เดวิด ฮาร์วี (David Harvey) หนังสือเล่มล่าสุดของเขา que ใช้แนวทฤษฎีตามอย่างมาร์กซ์คือ *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution* (2012) (หรืออาจแปลได้ว่า “เมืองขบถ”) ซึ่งคือหนังสือที่จะปริทัศน์ในบทความนี้

ก่อนอื่น เดวิด ฮาร์วี นั้นเป็นใคร ? กล่าวอย่างย่อ ฮาร์วี เป็นศาสตราจารย์ด้านมานุษยวิทยาและภูมิศาสตร์ (และเป็นนักภูมิศาสตร์ที่ได้รับการอ้างอิงมากที่สุด) ี่นเพดั้งเดิมเป็นชาวอังกฤษ แต่ปัจจุบันพำนักและสอนอยู่ที่มหานครนิวยอร์ก ภูมิศาสตร์ที่เขาสอนใจนั้น เป็นไปในแบบภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ (economic geography) กล่าวคือ ไม่ใช่แค่ภูมิศาสตร์ในความหมายทางกายภาพ แต่หมายถึงความสัมพันธ์ “เชิงพื้นที่” ทางเศรษฐกิจและสังคม แต่ในภูมิศาสตร์เศรษฐกิจเองนั้น ก็มีหลายแนวทางเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ข้อที่เขาดูเด่นกว่าคนอื่นคือ การที่เขานำเอาทฤษฎีของคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) มาอธิบายการพัฒนามากลายเป็นเมือง (urbanization) ได้อย่างลึกซึ้ง และเป็นแง่มุมใหม่ในการเอาความคิดของ

มาร์กซ์ที่ข้ามสาขาวิชา มาประยุกต์ลงสู่สาขาวิชาที่ดูผิวเผินเหมือนจะไม่เกี่ยวข้องกันเท่าใดนัก

แนวการอธิบาย อาจสรุปโดยย่อ (และลดศัพท์เทคนิคลงให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้) ได้ว่า ในระบบทุนนิยม ทุนอยู่ได้แรงขับเคลื่อนให้ต้องขยายตัวอยู่ร่ำไป หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า การสั่งสม/การพอกพูนของทุน (accumulation of capital) การสั่งสมเกิดขึ้นด้วยการลงทุน อันทำให้เกิดสินค้า ซึ่งจากนั้นแล้วสินค้าเมื่อขายได้ ก็จะมีเงิน (realize) และแปรเป็นกลับมาทุนเพื่อการลงทุนต่อไป และทุนนี้ก็จะมีความ “แนวโน้ม”² ที่เพิ่มมากขึ้น เรียกว่าการหมุนเวียนหนึ่ง (circulation) วิธีการหนึ่งที่ทำให้การสั่งสมเกิดขึ้นได้ในอัตราที่เพิ่มมากขึ้น ก็คือการทำให้อัตราการหมุนเวียนเช่นนี้ไวขึ้น อันทำให้โดยการสร้างความสะดวกให้สินค้าไปสู่ตลาดมากขึ้น และ/หรือทำให้ผู้บริโภคเข้าถึงตลาดได้สะดวกขึ้น เรียกว่า การกำจัดพื้นที่ด้วยเวลา (annihilation of space by time) ตัวอย่าง ความเร็วในการเดินทางระหว่างจุดสองจุดทำให้เหมือนจุดสองจุดนั้นอยู่ติดกัน เช่นนี้ การสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางการสัญจรคือปัจจัยสำคัญ การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานนี้ส่วนหนึ่งก็มาจากทุนที่พอกพูนขึ้น เช่น จากภาษีที่รัฐเก็บเอามาจากทุนที่เพิ่มขึ้น ผลที่ตามมาคือ วงรอบของการค้าที่ไวขึ้น และอสังหาริมทรัพย์ในย่านนั้นก็

² ในที่นี้ ใช้คำว่า “แนวโน้ม” เพราะในระยะสั้น อาจจะมีการขาดทุน หรือฟองสบู่แตก หรืออื่นๆ ที่ทำให้ทุนหดตัวลงก็ได้ แต่ในระยะยาวของประวัติศาสตร์แล้ว ทุนมีแนวโน้มที่จะสั่งสมเพิ่มขึ้นเรื่อยไป

ได้รับการพัฒนา ไม่ว่าจะทั้งเรื่องของราคา และการเพิ่มขนาดและการใช้ประโยชน์ทางธุรกิจของพื้นที่และอาคารร้านรวง ชัดเจนว่าอสังหาริมทรัพย์คืออีกแหล่งหนึ่งสำหรับการลงทุนด้วย ทั้งนี้ วงจรเยี่ยงนี้ก็ย่อมจะดำเนินเรื่อยไป โดยเพิ่มปริมาณการซื้อขายที่มากขึ้น เพิ่มการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานและอสังหาริมทรัพย์มากขึ้น และเปลี่ยนจุดลงทุนไปในแต่ละย่านของเมืองไปตามแต่ละยุค นี่คือพลวัตพื้นฐานของทุนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเมืองจากการตีความมาร์กซ์ไปในทางภูมิศาสตร์อย่างที่ยาร์วิย์กระทำ นอกจากนี้เขายังเก็บส่วนสำคัญของทฤษฎีตามอย่างมาร์กซ์ไว้ เช่น ความต่อสู้ทางชนชั้น (class struggle) แต่เน้นย้ำว่าพื้นที่ของการต่อสู้นั้นเกิดขึ้นในเมืองมากกว่าจะไปมุ่งเน้นที่โรงงาน

ที่กล่าวไปคือความคิดพื้นฐาน หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็น “เสาหลัก” ของความคิดของเขาในหนังสือหลายๆ เล่ม ที่โยงเอาความคิดมาร์กซ์เข้ากับเมือง ซึ่งอาจจะอ่านยากเล็กน้อย อาทิ *Social Justice and the City* (1973), *The Urban Experience* (1989), *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography* (2001), *Spaces of Global Capitalism: Towards a Theory of Uneven Geographical Development* (2006) ในที่นี้จะขอจัดไว้เป็นประเภทแรก และเขายังมีเล่มที่มองทุนนิยมในระดับโลก และอ่านได้สำหรับคนทั่วไป อาทิ *A Brief History of Neoliberalism* (2005), *The Enigma of Capital and the Crises of Capitalism* (2010) ซึ่งจะจัดไว้เป็นประเภทสอง นอกจากนี้ก็ยังมีเล่มที่เจาะลึกไปที่ทฤษฎีต้นทางของมาร์กซ์ ซึ่ง

นับว่าเฉพาะทางและยากที่สุด เช่น *The Limits to Capital* (1982), *A Companion to Marx's Capital* (2010) ซึ่งอาจจัดไว้เป็นประเภทสาม ทั้งนี้ งานเล่ม *Rebel Cities* นั้น เนื้อหาจัดว่าใกล้เคียงในกลุ่มประเภทแรกมากที่สุด โดยที่ความยากนั้นลดทอนลง เพราะไม่ได้เน้นที่ทฤษฎีแบบเนิ่นๆ เนิ่นๆ หรือ อาจเรียกได้ว่าลีลาการเขียนออกไปในทางประเภทสองมากกว่า ที่เน้นให้คนทั่วไปอ่านได้ แต่ก็มีส่วนท่อนบ้างที่มีกลิ่นอายของประเภทที่สามอยู่ แต่ความยากเช่นนี้สงวนไว้เฉพาะจุดที่จำเป็นเท่านั้น

หากกล่าวโดยย่อให้เหมือนคำขวัญ วัตถุประสงค์ของเล่ม *Rebel Cities* นั่นคือ ปลดเมืองให้หลุดจากบ่วงทุนนิยม (ยุ่งให้เมืองขบถ) ในบทนำ เขาย้อนความกลับไปถึงงาน *The Right to the City* ของ อองรี เลอเฟบวร์ (Henri Lefebvre) ที่เสนอว่า การปฏิบัติของชนชั้นแรงงานนั้นควรเกิดขึ้นเมืองมากกว่าในโรงงาน และการปฏิวัตินั้นต้องหยั่งลึกลงไปถึงการเปลี่ยนแปลงในชีวิตประจำวัน อีกนัยหนึ่ง การปฏิวัตินี้เรียกสิทธิที่มีต่อเมืองให้กลับมาสู่ผู้อยู่อาศัย ให้เขาออกแบบเมืองอันหมายถึงออกแบบวิถีชีวิตได้ มากกว่าจะปล่อยให้ขับเคลื่อนไปโดยทุน ที่กล่าวเช่นนี้ เหตุก็ด้วย ในทางประวัติศาสตร์นั้น การประท้วงสำคัญมักเกิดขึ้นในเมืองเสมอ และเมืองนั้นนอกจากเป็นจุดสำคัญทางเศรษฐกิจ ก็ยังเป็นจุดกำเนิดปัญญาและอารยธรรมสำคัญ อีกด้วย อันให้ความหมายของอุดมคติทางการเมือง อันจะมาจัดระเบียบของเราภายใต้สภาวะของพื้นที่และเวลา

บทนำนี้ส่งไม้ต่อไปสู่บทแรกชื่อ “สิทธิที่มีต่อเมือง” ในบทนี้ การอธิบายก็ขยายความขึ้นชัดว่า การพัฒนาเป็นเมืองขึ้นมานั้น ตกอยู่ภายใต้กระบวนการของทุน ที่ได้กล่าวไว้เป็น “เสาหลัก” ข้างต้นอย่างไร และสำคัญว่าในกระบวนการนี้ สิทธิของคนตัวเล็กตัวน้อยได้ถูกทำลาย หรือไม่ก็ถูกเบียดขอบออกไปด้วย สิทธิในการออกแบบเมือง ตกอยู่กับภาครัฐบาลที่เอื้อประโยชน์ให้กับการสั่งสมของทุนเป็นสำคัญ ชุมชนดั้งเดิมในเมืองถูกไล่อ้อ และในขณะที่แม้ว่าหลายเมืองจะมีผู้คนเข้ามาอาศัยมากขึ้น เสี่ยงของการออกแบบเมืองให้เข้ากับชีวิตและสวัสดิภาพของพวกเขาก็ไม่ใช่เรื่องสำคัญ

ส่วนบทที่สองนั้น ได้อธิบายให้เห็นทุนที่เติบโตหลง หรือกระบวนการสั่งสมทุนเมื่อทวีขนาดและความรุนแรงมากขึ้น กลายเป็นว่าสร้างวิกฤตในทุนนิยม (*crisis in capitalism*) อย่างไร อีกนัยหนึ่งคือการอธิบายฟองสบู่อสังหาริมทรัพย์ แต่ไปพ้นจากการกล่าวโทษไปที่ตัวบุคคล (ไม่ว่าจะเป็นความโลภ ความบกพร่องต่อหน้าที่) หรือกล่าวโทษไปที่การออกแบบสถาบันทางเศรษฐกิจ แต่ได้อิงกับมาร์กซ์ที่ว่า วิกฤตนั้นเกิดขึ้นเป็นปกติในทุนนิยม เมื่อทุนส่วนเกินที่สั่งสมไว้มีขนาดล้นเกิน ความสามารถในการผลิตมีมากล้น และคนงานถูกกดค่าแรงจนไม่สามารถมีกำลังซื้อได้มากพอ อนึ่ง กระบวนการที่เกิดขึ้นเป็นไปดังนี้ ทุนที่ล้นนั้นต้องการขยายตัว ก็เข้าไปลงทุนในโครงการอสังหาริมทรัพย์ในเมืองมากขึ้น และทุนก็เข้าไปซื้อโครงการพวกนี้เพื่อเก็งกำไรมากขึ้น ราคาจึงขึ้นไปอีก และมีการเก็งกำไรทบเพิ่มขึ้นไปอีกโดยหวังว่าราคาดนั้นจะขึ้นเรื่อยไป ทำให้การลงทุนนั้นคุ้มกันมากขึ้นโดยที่ราคาสูงจนไม่

สามารถขายไปสู่ผู้ที่ต้องการซื้อไปสำหรับการใช้ประโยชน์เพื่อการอยู่อาศัยได้ เกิดเป็นเมืองที่มีความเหลื่อมล้ำสูง ย่านของบ้านที่ไม่มีคนอยู่ประจันหน้ากับ ประดาคนไร้บ้าน

ส่วนบทที่สามนั้น ชัดเข้าไปที่รากฐานทางสถาบันของระบบทุนนิยม คือการรับรองกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ว่าถ้าเน้นในด้านนี้มากไป ปล่อยให้การหาประโยชน์ของส่วนรวมมาเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตนนั้นเป็นไปอย่างพันกันกับ ก็จะไปลดทอนความน่าอยู่ของเมืองลง เมืองในความคิดของเขาเห็นว่า เป็นที่กำเนิดความเป็น “ส่วนรวม” (common) อันเป็นสิ่งที่ยึดถือร่วมกัน รับผิดชอบร่วมกัน จัดการร่วมกัน ไม่สามารถแปรเป็นสินค้าหรือปล่อยให้ใครหนึ่งผู้ใดสวมสิทธิเอาไปใช้ประโยชน์ได้ ไม่ว่าจะ เป็นพื้นที่สาธารณะที่ไม่อาจจับจองเอาไปค้าขาย หรือวัฒนธรรมของเมืองนั้นๆ ที่ไม่อาจเอาไปจัดลิขสิทธิ์ อื่นๆ ของส่วนรวมเช่นนี้ส่งผลต่อสวัสดิภาพของชีวิตเมือง และทุนมักจะพยายามผันเอาไปเป็นสินค้าเพื่อว่าจะได้สั่งสมทุนได้มากขึ้น และการขบถของชาวเมืองก็ถือเป็นการรังและเพิ่มความเป็นส่วนรวมนี้เอาไว้ นี่คือการคิดในเชิงพื้นฐานของบทนี้ แต่ที่กระตุ้นความคิดมากคือ ฮาวิวีย์เห็นว่าโจทย์ท้าทาย คือการจัดการ “ส่วนรวม” เขาอภิปรายว่า แนวทางการจัดการโดยให้แต่ละชุมชนท้องถิ่นเอาส่วนรวมไปจัดการกันเองนั้น (ตามแนวของนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล เอลินอร์ ออสเทริม – Elinor Ostrom) มีข้อจำกัด ข้อจำกัดในด้านแรกคือ ใช้ได้กับเฉพาะส่วนรวมที่มีผู้คนเกี่ยวข้องในขนาดเล็ก กล่าวคือ เป็นปัญหาของขนาด (scale) และในด้านต่อมาที่เกี่ยวข้องเนื่องคือในทาง

อุดมการณ์ นั่นคือ หากให้แต่ละชุมชน ดูแลในส่วนรวมเล็กๆ ของตนเอง ก็จะเป็นว่าไม่ต่างจากแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (neoliberalism) ที่เน้นลดการกำกับไม่ให้ใส่ใจการกระจายทรัพยากร (redistribution) เท่าใดนัก ผลที่ตามมาคือ ก็จะมีบางชุมชนที่อุดมมาก และบางชุมชนที่จมอยู่กับความยากจนตลอดไป ฮาร์วีย์เสนอว่า สิ่งที่ทำได้คือสร้างองค์การกำกับซ้อนทับขึ้นไปเป็นชั้นๆ (nested organization) ถือเป็นเบื้องต้นของการแก้ปัญหา แต่รูปธรรมของการอภิบาลส่วนรวม (governance of common) นั้น ถูกรื้อฟื้นจากหนังสือเล่มนี้ไป

ส่วนบทที่สี่นั้น ทำให้เห็นแนวโน้มของการพัฒนาเมืองในระยะหลัง ที่พยายามเน้นจุดเด่นของเมือง (หรือย่าน) เพื่อให้เมือง (หรือย่าน) “ขายได้” หรือกล่าวได้ว่าเพื่อให้เมืองดึงดูดการลงทุนมากขึ้น เป็นการลงทุนที่ให้ผลตอบแทนมากกว่าที่อื่นเพราะเมืองสามารถให้ค่าเช่าทางเศรษฐกิจได้มากกว่า อย่างไรก็ตาม จุดเด่นหลายอย่างของเมือง ก็มาจากส่วนรวมที่สร้างขึ้นมาโดยผู้คน อาทิ สีลันของเมือง ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของเมือง ในที่นี้ ฮาร์วีย์เฝ้าติดตามการคิดตามแบบมาร์กซ์ที่เน้นความขัดแย้งในตนเอง (contradiction) กลับมาอธิบายเมือง แง่หนึ่ง ทุนต้องการเมืองให้มีจุดเด่นที่เป็นส่วนรวม เพื่อที่ว่าจะได้ทำให้การสะสมทุนเพิ่มขึ้นในระดับที่มากขึ้น แต่ในอีกแห่งหนึ่งนั้น เมืองที่มีจุดเด่นเป็นส่วนรวม ก็กลับเป็นรากฐานสำคัญสำหรับขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิที่มีต่อเมือง หรือขบวนการต่อต้านทัณฑ์บนทุนนิยม

ที่กล่าวไปนั้นเป็นส่วนแรกของหนังสือเล่มนี้ ในส่วนที่สองของหนังสือเล่มนี้นั้น (บทที่ห้าถึงเจ็ด) จะเน้นไปที่การเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นจริงเพื่อต่อต้านทศตวรรษนิยม โดยเน้นสำคัญว่าเกิดขึ้นในเมือง และเช่นเดิม ก็เน้นย้ำว่าการต่อสู้นั้น ต้องเป็นไปในรูปแบบขยายเครือข่าย ใช้ภาวะความเป็นเมืองที่การสัญจรและการติดต่อสื่อสารที่ดีจากการพัฒนาของทุนนิยมให้เป็นประโยชน์ต่อการเคลื่อนไหวต่อต้าน และมุ่งตรงไปที่การต่อต้านการสร้างมูลค่าในระบบทุนนิยม หากกล่าว การรวมตัวของคนงานเพื่อดำเนินกิจการของตนเองนั้น เขามองว่าลำบากและสุ่มเสี่ยงต่อการล้มเหลวเพราะต้องไปดิ้นรนในระบบใหญ่ของทุนนิยมอีก นั่นคือการลงไปต่อสู้ในเกมทางเศรษฐกิจของทุนนิมนั้นเปลืองตัวเกินไป แต่จำเป็นอย่างยิ่งว่าให้ต่อสู้เพื่อได้มาซึ่งอำนาจทางการเมือง ทั้งนี้ นี้หาได้จำเป็นว่าคือการปฏิบัติอย่างที่เราเข้าใจกันไม่ แต่หมายถึงอำนาจในการกำหนดนโยบายที่สามารถกำกับและตัดทอนทุนได้อาทิ แทนที่จะเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลักอย่างเสถียร ก็หันมามุ่งเน้นที่การกระจายทรัพยากร หรือแม้แต่การเคารพสิทธิของธรรมชาติไม่ให้ถูกแปรเป็นสินค้า ข้อสำคัญคืออำนาจทางการเมืองนี้ต้องมาจากขบวนการทางชนชั้น แต่เป็นชนชั้นที่นิยามใหม่อย่างเปิดกว้าง ไม่ใช่จำกัดตายตัวที่ “กรรมกรชีพ” เป็นหลักใหญ่ แต่ต้องครอบคลุมเอาความแตกต่างหลากหลายของกลุ่มต่างๆ อย่างไม่ให้รู้สึกว่าเป็น “ปมเดียว” (singular) หากถือว่าเป็นการขับเคลื่อนด้วยความเดือดเนื้อร้อนใจร่วมกัน (collective) เพื่อเอา

สิทธิในการกำหนดชะตาเมือง อันหมายรวมถึงชะตาชีวิตและเศรษฐกิจ ให้มาอยู่ในมือของผู้คน

ด้วยสาระเช่นนี้เอง งานเขียนของฮาร์วีย์จึงออกมาสู่บรรณภพได้ถูกจังหวะเป็นอย่างยิ่ง ก็ในขณะนี้ ความเหลื่อมล้ำในจีนในสูงมาก โครงการอสังหาริมทรัพย์ร้างมีเต็มไปหมด (ประมาณกันว่ามีห้องว่างถึง 64 ล้านห้องโดยประมาณ) แต่ประชาชนที่ทนอยู่ในบ้านเรือนซ่อมซ่อและที่ไร้บ้านก็มีอยู่มากมายมหาศาล³ ครั้นข้ามไปถึงอีกฟากขอบทวีปเอเชีย ที่ตุรกีก็มีการประท้วงใหญ่ จุดเริ่มต้นก็เนื่องจากรัฐบาลต้องการแปลงสวนสาธารณะให้เอกชนนำไปสร้างศูนย์การค้าได้ เมื่อการประท้วงโดยสงบในสวนนั้นถูกตำรวจหุบตี ก็ลุกลามบานปลายไปเป็นการประท้วงซุลมุนทั้งเมือง ข้ามทวีปไปฝั่งอเมริกา ที่สหรัฐก็มีการประท้วง Occupy Wall Street ที่ฮาร์วีย์เองก็เป็นผู้ปราศรัยด้วยในบางครั้ง แต่ที่ร้ายแรงกว่าคือที่บราซิล ที่การลงทุนในสนามกีฬาขนาดใหญ่เพื่อเป็นเจ้าภาพฟุตบอลโลกในปี ค.ศ. 2014 อันถือได้ว่าเป็นมหกรรมอุตสาหกรรมบันเทิงกีฬาระดับโลก ถูกต่อต้านโดยผู้คนนับล้านบนท้องถนนที่เห็นว่าเป็นการล้างผลาญงบประมาณชาติไปกับกลุ่มทุนไม่กี่กลุ่มที่ได้ประโยชน์ แทนที่จะนำงบประมาณมาสร้างโรงเรียน โรงพยาบาล

³ ดูรายละเอียดได้จาก

พิพิธภัณฑสถาน จำนวนล้านพันให้กับประชาชนได้⁴ ในประเทศไทยเองนั้น การนำเอาพื้นที่ย่านกลางเมืองที่ถือครองโดยมหาวิทยาลัยเก่าแก่ชื่อตั้งไปแปลงเป็นโครงการอสังหาริมทรัพย์ที่ทั้งมหาวิทยาลัยดำเนินการเองและโดยเอกชน ก็หนีไม่พ้นตรรกะเช่นนี้ และอาจหนีไม่พ้นกระแสต่อต้านด้วยเช่นกัน ก็อย่างที่ได้กล่าวไปแล้วว่าเมืองมี “ส่วนรวม” มากกว่าจะแปลงเป็นสินค้าได้ง่ายๆ โดยนัยนี้ “เมืองขบถ” จึงไม่ใช่ชื่อหนังสือทฤษฎีเล่มเล็กลง แต่แนวโน้มสถานการณ์ระดับโลกที่เกิดขึ้นจริง

ถ้าจะให้กล่าวถึงข้ออ่อนด้อยของงานชิ้นนี้ ก็ต้องกล่าวว่า เนื่องจากงานชิ้นนี้อิงบนฐานของมาร์กซ์ ก็ประสพข้อวิพากษ์วิจารณ์ไม่ต่างจากงานของมาร์กซ์ เช่น ละเลยมิติด้านจิตวิญญาณของเมืองไป ไม่ว่าจะขบวนการศาสนาและการหาความหมายของชีวิตในเมือง รวมถึงมิติทางสุนทรียะก็ถูกกล่าวถึงน้อยไปมาก ต่อเรื่องนี้ งานของ ลูว์อิส มัมฟอร์ด (Lewis Mumford) น่าจะตอบใจหายได้ดีมากกว่า เขานำแนวคิดนิยมของมาร์กซ์มาปรับแต่งให้เข้ากับการพิจารณาจิตวิญญาณของมนุษย์ในเมือง อย่างไรเสีย การอ่านมาร์กซ์โดยให้เชื่อมโยงกับมิติใหม่ย่อมเป็นงานที่ทำหายอีกมาก งานของฮาร์วีย์นั่นถือว่าประสบความสำเร็จในขั้นสูงสุดแล้ว

⁴ ข้อที่น่าสนใจของการประท้วงในตุรกีและในบราซิลคือ หัวจักรหลักเป็นชนชั้นกลาง ที่มีการศึกษา และตระหนักถึงสิทธิที่จะกำหนดอนาคตเมือง อย่างไรเสีย โดยนัยของกรวิเคราะห์ทางชนชั้น ชนชั้นกลางนี้ก็ต่างจากนายทุนตรงที่ไม่ได้ครอบครองปัจจัยในการผลิต ดูรายละเอียดได้จาก <http://www.dw.de/middle-class-revolts-in-turkey-and-brazil/a-16908025>

ทำยนี้ เมื่อทุนนิยมตอนนี้ฝากผีฝากไข้ได้ยาก มาร์กซก็กลับยังไม่ตาย แต่ทรงพลังในการอธิบายมากขึ้นอย่างที่ได้เห็นไปแล้ว หากใครจะแนะนำนักสังคมศาสตร์บ้านเราและคนทั่วไปเริ่มรู้จักมาร์กซมากขึ้น โดยให้รู้จักแนวทางการวิเคราะห์มากกว่าภาพลักษณ์ที่ถูกเจือสีด้วยทฤษฎีการปฏิวัติ ด้วยความครบถ้วนและลีลาที่ติดตามได้ง่าย หนังสือเล่มนี้จัดว่าน่าแปลให้ปรากฏในบรรณภาพไทยยิ่งนัก